

ANAYASA YARGISI VE DEMOKRASİ¹

Doç. Dr. Ali Fuat GÖKÇE²
Arş. Gör. Elif DÖLEK³

ÖZET

Anayasa yargısı kapsamındaki konular, yorumlama yetkisinin varlığı ve bağlayıcılığı anayasa yargısını ve yargıçlarını toplumda başlı başına bir iktidar konumuna ve bundan hareketle meşruluk tartışmalarının odağı haline getirmektedir.

Anayasa yargısı; seçilmiş olanların tasarruflarının, seçilmemiş olanlar tarafından denetlenmesi anlamına gelmektedir. Bunun yanı sıra seçilmiş olanların yürütme ve yasama organlarındaki güçlerinin üstünlüğü ile demokratik olmayan kararlar alabileceği ve önce otoriterleşme sonra totaliterleşme yönünde eğilimler göstermesinin engellenmesi için oluşturulan anayasa yargısının kullanımı demokrasi açısından önem kazanmaktadır. Dolayısıyla anayasa yargısı ve demokrasi; anayasa mahkemelerinin henüz yarım yüzyıllık tarihinde hep iki karşıtlık olarak ele alınmış ve anayasa yargısının demokratik meşruluğu tartışma konusu olmuştur.

Bu çalışmada, Anayasa yargısının varlığının özellikle demokrasinin belkemiği olarak görülen kuvvetler ayrılığı ve halk egemenliği ilkeleriyle bağdaşır bağdaşmadığı hususu güncel örnekleri ile tartışılacaktır. Çalışmanın temel amacı demokrasi ve anayasa yargısı arasında nasıl bir ilişki olduğunu göstermektir. Bu amaca yönelik olarak çalışma, yerli ve yabancı literatür taraması ile gerçekleştirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Demokrasi, kuvvetler ayrılığı, anayasacılık, anayasa yargısı.

CONSTITUTIONAL REVIEW AND DEMOCRACY

ABSTRACT

Topics under the constitutional review, existence of interpretation authority and bindingness of its decisions brings constitutional review and its judges to power in itself and based on this brings into the center of legitimacy debates.

Constitutional review means to be supervised orders and actions of elected ones by unelected. On the other hand, elected ones may take non-democratic decisions with the supremacy of their powers in the legislative and executive branches. Elected ones may first show a trend toward authoritarianism after totalitarian. Constitutional review created to prevent this gains importance in terms of democracy. Consequently constitutional review and democracy have been always handled as two contrasts in yet half a century of history of constitutional courts and democratic legitimacy of constitutional review has been become object at issue.

In the present study, it will discussed whether existence of constitutional review is compatible or not with principles of democracy in particular the principles of the popular sovereignty and separation of powers via current instances. Main aim of this study is to demonstrate how democracy and constitutional review are related. For this purpose, the study will be carried into effect by domestic and foreign literature review.

Keywords: Democracy, Separation of Powers, Constitutionalism, Constitutional Review.

¹ Bu Makale 5-7 Mayıs 2018 tarihleri arasında Antalya’da düzenlenen ASEAD 3. Uluslararası Sosyal Bilimler Sempozyumu’nda sunulan bildirinin geliştirilmiş halidir.

²Gaziantep Üniversitesi İİBF Kamu Yönetimi Bölümü, afgokce@gantep.edu.tr

³Gaziantep Üniversitesi İİBF Kamu Yönetimi Bölümü, elifdolek@gantep.edu.tr

GİRİŞ

Demokrasi sözcüğünün günümüzde sihirli kavramlardan biri haline geldiği söylenmektedir. Gerçekten de içinde yaşadığımız çağda bazı sözcük veya kavramların adeta karizmatik bir anlam ifade ettikleri görülmektedir. ‘Demokrasi’ kavramı da bunlardan biridir ve ilk sırada sayılabilir⁴. Hatta M. Ali Ağaoğulları demokrasinin 20. yüzyılın en büyük mitosunu söylediği. Çünkü Ağaoğulları’na göre insanlığın yazgısı olduğu, insanın insanlık onuruna ancak onun içinde ulaşabildiği gibi inançlarla bezenmiş olan demokrasi gerçekte içi boş bir kavramdır ya da modern çağda içi boş bir kavrama dönüştürülmüştür. Herkes ona istediği anlamı yükleyebilmekte ve böylece her kapıyı açtığı varsayılan bu sözcüğü kendine mal edebilmektedir⁵. Dolayısıyla, farklı değer yargılarına, farklı eğilim ve tutumlara sahip grupların demokrasi ile ilgili değerlendirmeleri çeşitlilik göstermektedir ve bu sebeple çok farklı demokrasi anlayışları ve modelleri ortaya çıkmaktadır. Böylece demokrasiyle ilgili çalışmalarda öncelikle demokrasiden ne anlaşıldığına ilişkin açıklamalara ihtiyaç duyulmaktadır.

Çalışmamızın konusu, demokrasi ve anayasa yargısı arasındaki ilişki olduğundan, demokrasinin ne anlama geldiğinin ve işleyiş prensiplerinin açık bir şekilde ortaya konulması aynı zamanda bir zorunluluktur. Bu bağlamda, demokrasiden neyi anladığımızı, demokraside yaşanan sorunları ve bu sorunlara getirilen çözüm yolları ile demokrasi anlayışındaki değişimle birlikte anayasa yargısının değişen işlevleri ayrıntılı olarak incelenmesi gerekecektir.

Çalışmamızın amacı demokrasi ve anayasa yargısı arasındaki ilişkiyi göstermektir. Bu amaç doğrultusunda, çalışmamızda ilk önce demokrasi kavramı tanımlanmaya çalışılacak ve konumuz açısından kanımızca değinilmesi gereken modelleri ele alınacaktır. Çalışmamızın devamında ise anayasa yargısı kavramının anlamı, tarihsel gelişimi ve işlevleri üzerinde durulacak ve anayasa yargısının demokratik meşruiyeti sorunu tartışılacaktır. Son olarak bu iki kavram arasındaki ilişki ortaya konulmaya çalışılacaktır.

1. DEMOKRASİYE GENEL BİR BAKIŞ

Demokrasi sözcüğü bugünün dünyasında hemen her yerde bir özlemi, vazgeçilmez bir ideali temsil etmektedir. Başka bir ifadeyle, artık hiçbir yerde hiç kimse, hiçbir grup, belki bir kısım köktenciler hariç, demokrasi düşüncesine karşı kayıtsız ya da eleştirel bir tutum takınmamaktadır. Kısaca, demokrasi kavramının paylaşılan bir evrenselliği ortaya koyduğunu söyleyebiliriz. Demokrasi evrensel bir geçerliliğe sahip olarak düşünülmekte; içinde yaşanan çağın temel ve ortak toplumsal miraslarından biri olarak kabul edilmektedir⁶.

⁴ Gencay Şaylan, *Demokrasi ve Demokrasi Düşüncesinin Gelişmesi*, (1. Baskı), Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü Yayınları, Ankara 1998, s. 1-2.

⁵ Mehmet Ali Ağaoğulları, *Demokratik Mitoslar: Halk-Ulus Egemenliği ve Siyasal Temsil*, AÜSBF Dergisi, C: XLVI, No: 1-2, s. 22-29.

⁶ Gencay Şaylan, *Demokrasi ve Demokrasi Düşüncesinin Gelişmesi*, s. 1-2.

Demokrasi saydam bir sözcüktür, yani, sözcüğün anlamını, dildeki ilk manasına göre tanımlamak çok kolaydır. Nitekim sözcük anlamına göre demokrasi ‘iktidarın halka ait olması’ demektir. Ama bu terimin Yunancadaki anlamının kelimesi kelimesine çevirisinden başka bir şey değildir. Oysa demokrasi terimi bir şeyi temsil etmektedir. Demokrasinin tanımlanması sadece sözcüğün ne anlama geldiğinden ibaret değildir⁷.

Modern anlamda demokrasiyi tanımlamaya girişen önemli isimlerden birisi Karl Popper’dir. Popper demokrasiyi, klasik demokrasi anlayışının ortaya koyduğundan farklı şekilde tanımlar. Popper’a göre, Platon’dan Marx’a ve daha sonraki düşünürlere kadar temel sorun daima, devleti kimin yönetmesi gerektiği olmuştur. Popper ise temel sorunun artık yönetimin kimin elinde olması gerektiği olmadığını ileri sürer⁸. Popper bu problemi, kim yönetmeli sorusundan farklı olarak, şöyle ifade etmiştir: “*Bir devlet nasıl örgütlenmeli ki, kötü yöneticiler, kan dökülmeden ya da şiddet kullanılmaksızın yönetimden uzaklaştırılabilsin?*” Bu şekilde sorun, klasik sorunun aksine artık tamamen pratik bir problemdir. İşte modern demokrasi denilenler bu probleme ilişkin olarak getirilen pratik çözümlerdir. Bunların hepsi, problemin en basit çözüm yolunu yani hükümetin çoğunluğun oyuyla düşürülebilmesi prensibini kabul ederler⁹. Bu şekilde Popper demokrasiyi, klasik anlayıştaki mutlak halkın yönetimi anlayışından öteye taşıyarak modern anlamına yaklaştırmıştır.

Popper’ın tanımlamasına benzer bir şekilde Peter Berger’in de demokrasiyi tanımlarken, kötü yöneticilerin görevden uzaklaştırılma şeklini kıstas olarak kabul etmiş olduğunu söyleyebiliriz. Berger’e göre demokrasi, “*İktidarda bulunanların seçimle işbaşından uzaklaştırılmasını ve iktidarın belli bazı şeyleri yapmamasını teminat altına almaya çalışan bir sistemdir*”¹⁰.

Leslie Lipson demokrasiyi tanımlarken hürriyet ve eşitlik kavramlarına başvurmuştur. O’na göre demokratik devlet yönetimine can veren, onu emsalsiz bir karaktere sahip kılan ve demokrasiyi diğer sistemlerden ayıran, bu seçkin değerlerdir. Lipson, fizikçiler için uzay ve zaman ne ifade ediyorsa, demokrasi teorisyenleri için de hürriyet ve eşitlik onu ifade ettiğini söyler ve şöyle bir tanım verir; “*Demokrasi, vatandaşları için mümkün olduğunca fazla hürriyet ve eşitliği birleştiren bir devlet yönetimi şeklidir*”¹¹.

⁷ Giovanni Sartori, *Demokrasi Teorisine Geri Dönüş*, çev: Tunçer Karamustafaoğlu ve Mehmet Turhan, Yetkin Yayınları, Ankara 1996, s. 8-9.

⁸ Emrah Karaca Eren, *Muhafazakâr Siyaset Anlayışı ve Demokrasi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2012, s. 188.

⁹ Karl R. Popper, *Açık Toplum ve Düşmanlarına Yeniden Bakış*, çev: İhsan Duran Dağı, Sosyal ve Siyasal Teori- Seçme Yazılar, der: Atilla Yayla, Siyasal Kitabevi, Ankara 1999, s. 27.

¹⁰ Peter L. Berger, *Günümüz Dünyasında Demokrasi*, çev: Cevdet Akyan, Sosyal ve Siyasal Teori- Seçme Yazılar, der: Atilla Yayla, Siyasal Kitabevi, Ankara 1999, s. 33.

¹¹ Leslie Lipson, *Demokrasinin Felsefesi*, çev: Mustafa Erdoğan, Sosyal ve Siyasal Teori- Seçme Yazılar, der: Atilla Yayla, Siyasal Kitabevi, Ankara 1999, s. 17-18.

Schmitter ve Karl demokrasiyi yönetenlerle yönetilenler arasındaki ilişkileri düzenleyen eşsiz bir sistem olarak görürler. Onlara göre modern demokrasi, “yönetenlerin, yaptıklarından dolayı, seçilmiş temsilcilerinin rekabeti ve işbirliği yoluyla dolaylı olarak hareket eden vatandaşlar tarafından, kamusal alanda sorumlu tutuldukları bir yönetim biçimidir”. Bütün rejim veya yönetim sistemlerinde olduğu gibi demokrasilerde de yöneticilere ya da diğer bir deyişle uzmanlaşmış otorite makamlarını işgal eden ve diğerlerine meşru emirler verebilen kişilere ihtiyaç vardır. Bu noktada demokratik yöneticileri, demokratik olmayanlardan ayıran şey, kendilerinden öncekilerin iktidara gelme usullerini belirleyen normlar ve onları hareketlerden dolayı sorumlu kılan uygulamalardır¹².

Sartori ise demokrasiyi tanımlarken demokrasinin ne olduğundan ziyade ne olmadığı sorusundan hareket etmiştir. Sartori’ye göre demokrasi, “Hiç kimsenin kendi kendini seçemeyeceği, hiç kimsenin kendini yönetme yetkisi ile donatamayacağı ve dolayısıyla, hiç kimsenin bağımsız ve koşulsuz bir iktidar savında bulunamayacağı bir sistemdir¹³.”

1.1. Demokrasinin Asgari Şartları

Demokrasinin tam bir tanımını yapmak mümkün olmadığı için demokrasinin bazı kriterleri üzerinde durmak, demokrasi kavramını daha iyi anlamak için yardımcı olacaktır. Robert Dahl demokrasinin ya da onun kendi tabiriyle, poliarşinin¹⁴ varlığı için ‘asgari usulü’ şartlar adını verdiği, aşağıdaki unsurları kapsayan bir liste sunmuştur;

1. Devlet politikası hakkındaki hükümet kararları üzerindeki kontrol yetkisi anayasal olarak seçilmiş organlarda toplanmalıdır.
2. Seçilmiş organlar, baskının nispeten nadir olarak görüldüğü, sık sık yapılan ve dürüstçe idare edilen seçimlerle iş başına gelmelidir.
3. Pratik olarak bütün yetişkinler organların seçiminde oy hakkına sahip olmalıdır.
4. Pratik olarak bütün yetişkinler devlete seçimle belirlenen organlara seçilebilme hakkına sahip olmalıdır.
5. Vatandaşların geniş tanımlanmış siyasi meselelerle ilgili, ciddi ceza altında tehdidi bulunmaksızın kendilerini ifade edebilme imkânları olmalıdır.
6. Vatandaşlar, alternatif bilgi kaynaklarına ulaşma imkânına sahip olmalıdır. Bunlardan da öte, alternatif haber kaynakları mevcut olmalı ve kanunlar tarafından korunmalıdır.
7. Vatandaşlar aynı zamanda, bağımsız siyasi partileri ve menfaat gruplarını içine alan nispeten bağımsız kuruluş ve organizasyonları şekillendirebilme hakkına sahip olmalıdır.

¹² Philippe C. Schmitter ve Terry Lyn Karl, *Demokrasi Nedir, Ne Değildir*, çev: Levent Gönenç, Demokrasinin Küresel Yükselişi, der: Larry Diamond ve Marc F. Plattner, Yetkin Yayınları, Ankara 1995, s. 68.

¹³ Sartori, *Demokrasi Teorisine Geri Dönüş*, s. 224-226.

¹⁴ Poliarşi kelimesi Yunanca “çok” ve “yönetmek” anlamına gelen kelimelerden oluşturulmuştur, tek kişinin yönetiminden, yani monarşiden ya da bir azınlığın yönetmesinden, yani oligarşiden ya da aristokrasiden farklı olarak “çok kişinin yönetmesi” demektir. Daha fazla ayrıntı için bkz: Robert A. Dahl, *Demokrasi Üstüne*, çev: Betül Kadioğlu, (1. Baskı), Phoenix Yayınevi, Ankara 2001, s. 94.

Pek çok düşünür demokrasinin kriterlerine ilişkin bunlar gibi ölçüt şemaları oluşturmuştur ve çoğu kez farklı ölçütler ileri sürmüşlerdir¹⁵. İleri sürülen şartlar arasında ilgili bütün çalışmalarda ortak olduğu gözlemlenen bütün demokrasiler için geçerli ‘asgari’ şartlar şu şekildedir; siyasi eşitlik ve çoğunluk iktidarı. Bütün demokrasilerde olan asgari şartlar ele alındığı için burada seçimlere yer verilmemiştir. Çünkü seçim, temsili demokrasinin bir şartıdır¹⁶.

1.1.1. Siyasi Eşitlik

Demokraside eşitlik düşüncesi, demokrasinin ilk olduğu dönemlerden bugüne kadar hep itirazlara konu olmuştur. Antik Yunan’ın şehir devletlerinde eşitlik düşüncesi hoş karşılanmamıştır. Gerçekten Antik Yunan’da demokrasi kavramı yalnızca ‘halkın yönetimi’ anlamına karşılık gelmiyordu, aynı zamanda yoksul halkın yönetimi kavramına da işaret etmekteydi¹⁷. Zaten Antik Yunan’da ‘halk’ terimi, yoksul ya da yoksul insanlar anlamını taşıyan bir içeriğe sahip olmuştur¹⁸. Bugün bile itirazların sürdüğünü göz önünde bulundursak aslında o dönem şartları için bu durum pek de şaşırtıcı karşılanmamalıdır. Demokrasi o dönemlerden bu yana çok fazla değişiklik göstermiş ama bu tarafla eleştirilmeye devam etmiştir. Bu yüzden siyasi eşitlik fikrinin, demokrasinin tarihi boyunca en çok eleştirilen özelliklerinden biri olduğunu söyleyebiliriz¹⁹. Demokrasi bütün insanlara eşit biçimde davranılmasını amaçlar. Eşitlik prensibi, yalnızca hükümet politikası tarafından insanların çıkarlarının eşit biçimde gözetilmesini değil, aynı zamanda insanların görüşlerinin de eşit sayılmasını gerektirir²⁰. Bütün bireyler siyasal katılma hakkına sahiptir ve bir vatandaşın çıkarı bir diğerinkinden daha önemli değildir. Bu nedenle demokrasi siyasal iktidarın halk arasında eşit olarak dağıtılmasını gerektirir. Tüm demokrasi şekilleri eşitlik ilkesine saygı göstermelidir. Kısaca ifade edersek, siyasal eşitlik ‘bir kişi bir oy, her oy eşit değer’ anlamına gelir²¹.

1.1.2. Çoğunluk Yönetimi

Demokrasinin özünü oluşturan ilke aslında siyasal eşitliktir. Çoğunluk yönetimi ise bu ilkenin mantıki sonucu olarak karşımıza çıkar. Yani, demokrasi, çoğunluğun iktidara gelmesi için düşünülmüş bir rejim değildir. Çoğunluk yönetimi demokrasinin amacı değil, aracıdır. Oyların değeri eşit kabul edildiği ve kararlar oy birliğiyle alınamayacağı için çoğunluğun oyları dikkate alınır.

¹⁵ Toktamış Ateş, *Demokrasi*, (3. Baskı), Ümit Yayıncılık, Ankara 1994, s. 116.

¹⁶ Mehmet Fatih Hüner, *Demokrasinin İşleyişinde Yargının Rolü ve Meşruiyeti*, (1. Baskı), Adalet Yayınevi, Ankara 2012, S. 17.

¹⁷ Dahl, *Demokrasi Üstüne*, s. 20.

¹⁸ Barry Holden, *Liberal Demokrasiyi Anlamak*, çev: Hüseyin Bal, Liberte Yayınları, Ankara 2007, s. 9.

¹⁹ Hüner, *Demokrasinin İşleyişinde Yargının Rolü ve Meşruiyeti*, s. 17.

²⁰ David Beetham ve Kevin Boyle, *Demokrasinin Temelleri*, çev: Aslıhan Zeynep Kopuzlu, Adres Yayınları, Ankara 2005, s. 1-3.

²¹ Andrew Heywood, *Demokrasi*, çev: Bican Şahin, Sosyal ve Siyasal Teori-Seçme Yazılar, der: Attila Yayla, Siyasal Kitabevi, Ankara 1999, s. 71-72.

Aksi takdirde bunun dışında, azınlığın oylarının dikkate alınması gerekirdi²². Başka bir deyişle, tercihlerin bölündüğü ve oybirliğinin olmadığı yerde, daha büyük sayının toplama daha yakın olması ve toplam sayı olma ihtimali azınlıktan daha fazla olması itibarıyla, en az değil, en çok sayıdaki tercihler, tercih edilir²³.

1.2. Demokrasi Biçimleri

Demokrasiler halkın yönetime katılmasının dolaylı ya da dolaysız gerçekleşmesi bakımından farklı şekillerde görülmektedir. Demokrasinin iki temel şekli söz edilebilir. İlk olarak halkın yönetime dolaysız şekilde katıldığı ve demokrasinin eski Yunan'da ortaya çıkan şekli olan doğrudan demokrasi, ikinci ise halkın yönetime dolaylı olarak katıldığı temsili demokrasidir. Ayrıca bu iki yöntem dışında temsili demokrasinin aksayan yanlarına çözüm getirmek için üretilmiş olan yarı doğrudan demokrasi biçiminden de söz edilmektedir.

Doğrudan ya da başka bir deyişle dolaysız demokraside kamu politikalarıyla ilgili kararlar direkt olarak halk tarafından alınır. Burada 'direkt olarak' ifadesinden kasıt, halkın kararları bilfiil almasıdır²⁴. Temsili demokraside ise halk, kamu politikalarıyla ilgili kararların büyük önem arz eden az bir kısmını direkt olarak almasına rağmen, çoğu kararı dolaylı olarak almaktadır. Başka bir deyişle, temsili bir demokraside belirleyici kararlar hala halk tarafından alınmakla birlikte, karar alma faaliyeti büyük ölçüde dolaylı olarak icra edilmektedir. Temsili demokrasi, halkın belirli amaçlarla kendileri adına faaliyetlerde bulunmaları için temsilcilerini seçtiği bir siyasal sistemin adıdır²⁵. Yarı doğrudan demokrasi ise temsili demokrasiyle doğrudan demokrasiyi birleştiren bir demokrasi biçimidir. Temsili demokrasilerde olduğu gibi, yarı doğrudan demokrasilerde de halk, iktidarı temsilcileriyle paylaşmaktadır. Halk gene temsilcilerini seçer ancak çok önemli konularda, özellikle yasama alanında, kendi karar alma yetkisini kullanır. Halkın bu yetkisinin kullanma usulleri veto, referandum ve teklif hakkı (halkın inisiyatifi) şeklindedir.

1.3. Demokrasi Modelleri

Dünyanın farklı bölgelerinde demokrasi farklı şekiller almış ve oldukça geniş ideolojik ve siyasal taleplere uyum sağlamıştır. Gerçekte, modern siyasette üzerinde uzlaşılan tek bir demokrasi anlayışından ziyade, her biri 'doğru' demokrasi olduğunu iddia eden birçok rakip demokrasi anlayışı mevcuttur. Diğer pek çok siyasal fikir gibi, demokrasi de siyasal uygulamaların yanı sıra içinde uygulandığı toplumun tarihi ve sosyal gelişimiyle şekillenmiştir²⁶.

²² Hüner, *Demokrasinin İşleyişinde Yargının Rolü ve Meşruiyeti*, s. 20.

²³ Holden, *Liberal Demokrasiyi Anlamak*, s. 47.

²⁴ Holden, *Liberal Demokrasiyi Anlamak*, s. 54.

²⁵ Holden, *Liberal Demokrasiyi Anlamak*, s. 53-57.

²⁶ Heywood, *Demokrasi*, s. 77.

1.3.1. Klasik Demokrasi

Demokrasinin klasik modeli Atina yönetiminin oluşturduğu eski Grek şehir devletine (polis) dayanmaktadır. M.Ö 4. ve 5. Yüzyıllarda Atina’da işleyen bu ‘doğrudan demokrasi’ modeli halk katılımının ideal sistemi olarak gösterilir²⁷. Demokrasinin klasik anlamı, Atina’nın en başarılı örneğini sunduğu bu polis düzeni üzerine temellendirilmiştir²⁸. Başka bir deyişle, doğrudan demokrasinin ana ilham kaynağı ve modeli, Eski Yunan demokrasisinin teori ve pratiği olmuştur²⁹.

1.3.2. Korumacı Demokrasi

Korumacı demokrasi modeli esas olarak klasik liberalizmin demokrasi anlayışını temsil etmektedir. Bu model, Aristo’nun Platon’a sorduğu meşhur “gözetleyenleri kim gözetleyecek” sorusunu hareket noktası olarak almıştır. Korumacı demokrasi modelinin temel sorunsalı, öncelikle bireyi devletin keyfi olabilecek müdahalelerine karşı korumak ve bireyin temel hak ve özgürlüklerinin güvence altına alınmasını sağlamaktır.

1.3.3. Gelişmeci Demokrasi

Korumacı demokrasiye getirilen eleştirilerin bir sonucu olarak “Gelişmeci ya da kalkınmacı” olarak adlandırılan yeni bir demokrasi modeli ortaya çıkmıştır. Koruyucu demokrasinin temel sorunsalı bireysel hak ve çıkarların korunması iken, gelişmeci demokrasi ise bireysel ve toplumsal gelişime odaklanmıştır³⁰. Gelişmeci demokrasiyi savunanlar, bireysel gelişim için demokrasiyi gerekli görmektedirler. Demokrasi burada, bireyin doğru düzgün gelişmesini sağlayan bir şey olarak görülüp değerlendirilmiştir.

1.3.4. Halk Demokrasisi

‘Halk demokrasisi’ ve ‘proleter demokrasi’ terimleri, komünist siyasal sistemleri veya İkinci Dünya rejimlerini tanımlamak için kullanılmıştır. Böyle bir sistem ilk defa 1917 Devrimi sonrasında Sovyetler Birliği’nde ve daha sonra da Doğu Avrupa ülkeleriyle, Çin, Kuzey Kore, Vietnam ve Küba gibi ülkelerde kurulmuştur. Yani, halk demokrasisi terimi sadece Sovyetler Birliği’ni değil, Çin de dâhil olmak üzere onun eski ve mevcut uydularını da ifade eder. Bu demokrasi şekli, Batılı demokrasilerin temelinde yatan liberal fikirlerden çok farklı olan Marksist-Leninist ilkeler üzerinde temellendirilmiştir.

1.3.5. Liberal Demokrasi

Modern demokrasiyi biçimlendiren önemli etkenlerden birisi liberalizmdir³¹. Liberalizmin, devlet iktidarını sınırlayan bir kuram olarak, sistemli bir şekilde ortaya konuluşu 17. ve 18. yüzyıllara rastlar. Liberal anlayışa göre devletin başlıca yetkisi güvenliği sağlamaktır. Bunun ötesine geçip, ekonomiye müdahale edemez, özgürlükleri kısıtlayamaz, sosyal ilişkileri düzenleyemez³².

²⁷ Mustafa Erdoğan, *Anayasal Demokrasi*, (9. Baskı), Siyasal Kitabevi, Ankara 2012, s. 238.

²⁸ Heywood, *Demokrasi*, s. 68.

²⁹ Holden, *Liberal Demokrasiyi Anlamak*, s. 56.

³⁰ Hüseyin Bal, *David Held’in Sınıflandırmasına Göre Demokrasinin Klâsik Modelleri*, The Journal of Academic Social Science Studies, Sayı: 26, Yaz 2014, s. 223-224.

³¹ Oktay Uygun, *Demokrasi: Tarihsel, Siyasal ve Felsefi Boyutlar*, (2. Baskı), On İki Levha Yayınları, İstanbul 2014, s. 127.

³² Uygun, *Demokrasi: Tarihsel, Siyasal ve Felsefi Boyutlar*, s. 127.

Liberalizmin tarihsel gelişimine bakıldığında, siyasi doktrin olarak, bireyi komünitelere karşı güçlendirmek ve egemenin bireyler ve birey grupları üzerindeki iktidarını sınırlandırmak iddiasıyla doğduğu görülmektedir. Sınırlı ve sorumlu devlet o günlerden beridir, liberalizmin en başta gelen amaçlarından biri olmuştur. Liberalizm hem iktisadi hem siyasi cepheleri bulunan bir teoridir³³. Burada kısaca liberalizmin tanımına yer vermek gerekirse; liberalizm, bireysel özgürlüğün en temel değer olduğu ve bu özgürlüğün toplumdaki herkes için istendiği ve güvence altına alındığı bir toplumsal siyasal örgütlenme tarzının savunmasının uygulaması ve kuramıdır³⁴.

Modern demokrasiler, liberalizmin siyasal iktidarı sınırlandırmak için ortaya koyduğu temel felsefeyi ve bu felsefeyi hayata geçirecek birçok ilke ve kurumu benimsemiştir. Bunlar arasında, anayasanın üstünlüğü ilkesi, kuvvetler ayrılığı ilkesi, dokunulmaz haklar anlayışı, yargının bağımsızlığı, idarenin yasallığı esasları sayılabilir. İktidarı sınırlayan bu ilke ve kurumlar, antik ya da diğer deyişle klasik demokraside ya hiç yoktu ya da henüz gelişme aşamasındaydı. Klasik demokrasi, genellikle, kişinin özel alanına saygılı, sınırlı bir iktidar modeli olarak ortaya çıktıysa da, iktidarın, sınırlılığı esasının rejimin asli bir ögesi olduğu ve kurumsallaştırıldığı söylenemez. Klasik demokraside vurgulanan, iktidarın sınırlı olup olmadığı değil, iktidarın kimde bulunduğudır. İktidar tek kişinin ya da bir azınlığın değil, çoğunluğun yani halkın elindedir. Buna karşılık liberalizm, iktidarın kimde olduğunu değil, sınırlı olduğunu ifade eder³⁵. Liberaller için yönetimin tek kişi yönetimi mi (monarşi), bir grubun yönetimi mi (aristokrasi) yoksa çoğunluğun yönetimi mi (demokrasi) olduğundan daha önemlisi yönetimin sınırlı olmasıdır³⁶.

Modern demokrasi, liberalizm ile demokrasiyi birleştirmiştir: Liberalizm devletin faaliyet alanını sınırlandırdığı için artık halk iktidarı sosyal yaşamın her alanını kapsamamakta, sınırlanmış bir alan üzerinde kullanılabilir. Bu özellik, halk iktidarının totaliter bir demokrasiye dönüşmesini önlemekte, içinde bireylerin özgürce hareket edeceği bir özel alanı güvence altına almaktadır. Sonuçta, Liberalizm ve demokrasinin birleşmesi “liberal demokrasi” kavramını doğurmuştur³⁷. Liberal demokrasi terimi, İkinci Dünya Savaşı sonrasında, Batı toplumlarında var olan siyasal kurumları, bu kurumların varoluşlarını güvence altına alan hukuk kurallarını ve bu kurum ve kurallar içinde işlemekte olan siyasal süreci anlatmak üzere kullanılmaktadır. Bu anlamda liberal demokrasi; genel ve eşit oy ilkesini, düzenli aralıklarla yapılan gizli oy ve açık sayımlı seçimlerle siyasal iktidarın el değiştirebilmesini, halkın temsil edildiği kurumların (parlamento gibi) varlığını, hukukun üstünlüğünü (ve dolayısıyla yargı erkinin bağımsızlığını), düşünce, anlatım ve örgütlenme özgürlüğünü içermektedir³⁸.

³³ Atilla Yayla, *Siyaset Teorisine Giriş*, (1. Baskı), Siyasal Kitabevi, Ankara 1998, s. 16-18.

³⁴ Levent Köker, *Demokrasi, Eleştiri ve Türkiye*, (1. Baskı), Dipnot Yayınları, Ankara 2008, s. 11.

³⁵ Uygun, *Demokrasi: Tarihsel, Siyasal ve Felsefi Boyutlar*, s. 128.

³⁶ Yayla, *Siyaset Teorisine Giriş*, s. 24.

³⁷ Uygun, *Demokrasi: Tarihsel, Siyasal ve Felsefi Boyutlar*, s. 128.

³⁸ Levent Köker, *Demokrasi Üzerine Yazılar*, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara 1992, s. 29.

2. ANAYASA YARGISI

2.1. Anayasa Yargısı Kavramı

Normlar hiyerarşisinin mevcut olduğu bir sistemde, bu hiyerarşide alt düzeyde bulunan norm geçerliliğini üst normdan alır ve ona uygun olmak zorundadır. Genellikle normlar hiyerarşisinde normlar, anayasa, kanun ve diğer normlar olarak sıralanır. Bu hiyerarşide sadece diğer normlar kanun ve anayasaya değil, aynı zamanda kanunlar da anayasaya uygun olmak zorundadır. İşte kanunların anayasaya uygunluğunun denetlenmesine “anayasa yargısı” denir³⁹. Literatürde, eş anlamlı bir biçimde bazen anayasa yargısı (Constitutional Review) bazen de yargı denetimi (Judicial Review) kavramları kullanılmaktadır⁴⁰.

Anayasa yargısının varlık sebebinin kanunların anayasaya uygun olması zorunluluğunun olduğunu söylediğimize göre buradan şöyle bir sonuca varmaktayız; bir anayasa yargısının varlık şartı, ülkede kanunların üstünde yer alan bir anayasanın var olmasıdır. Bu ifade ise, dikkat edileceği üzere, “biçimsel anlamda anayasa” tanımına denk düşer. Bu anlamda anayasa, kanunların üstünde yer alan, kanunlardan daha zor değiştirilebilen yazılı hukuk kuralları olarak tanımlanmaktadır. O halde bir ülkede anayasa yargısının olabilmesinin ön koşulu, o ülkede, yazılı ve katı bir anayasanın olmasıdır. Yazılı ve katı bir anayasaya sahip olmayan bir ülkede anayasa yargısı sisteminin olması mümkün değildir⁴¹. Anayasa yargısını kabul etmeyen ülkeler arasında, İngiltere, Yeni Zelanda, İsrail, Belçika, Finlandiya, Lüksemburg, Hollanda ve İsviçre sayılabilir. Bilindiği gibi bu ülkelerin bazıları, başta İngiltere olmak üzere, anayasa yargısının ön şartlarından olan yazılı ve katı anayasalara sahip değildiler⁴².

2.2. Anayasa Yargısının Düşünsel Temelleri: Anayasacılık Düşüncesi

Anayasa yargısı ile ilgilenen hemen tüm yazarların anayasa yargısı alanındaki çalışmalarına ‘anayasacılık’, ‘kuvvetler ayrılığı’, ‘hukukun üstünlüğü’, ‘sınırlı iktidar’, veya ‘sınırlı devlet’, ‘anayasal devlet’ gibi esas itibarıyla mutlak iktidarın önlenmesine yönelik tarihsel tasarımları inceleyerek başladığı görülmektedir. Benzer şekilde anayasacılık, hukuk devleti ve kuvvetler ayrılığı olguları üzerine odaklanan yazarların da anayasa yargısı ile yollarının kesiştiği bilinmektedir. Bu durum aslında temelini anayasacılık düşüncesinin oluşturduğu tasarımların ulaştığı son noktaya işaret etmektedir. Anayasa yargısı, anayasacılık gelişmelerinin bugün geldiği son noktayı nitelemektedir⁴³.

Lord Acton’un “Güç yozlaştırır, mutlak güç ise mutlaka yozlaştırır” sözü anayasacılık fikrinin temelini anlatır. Bu düşünce iktidarın sınırlandırılması sorunsalını beraberinde getirmektedir. Zira sınırsız ve keyfi güç, bireylerin özgürlüğü için en büyük tehdittir.

³⁹ Kemal Gözler, *Türk Anayasa Hukuku Dersleri*, (1. Baskı), Ekin Kitabevi Yayınları, Bursa 2000, s. 449.

⁴⁰ Mehmet Tefik Gülsoy, *Özgürlüklerin Korunmasında Anayasa Yargısının Yeri ve Meşruluğu*, Yetkin Yayınları, Ankara 2007, s. 80.

⁴¹ Gözler, *Türk Anayasa Hukuku Dersleri*, s. 452.

⁴² Yavuz Atar, *Türk Anayasa Hukuku*, (7. Baskı), Mimoza Yayınları, Konya 2012, s. 296-297.

⁴³ Ozan Ergül, *Yeni Kurumsalcı Yaklaşımla Türk Anayasa Mahkemesi ve Demokrasi*, Adalet Yayınevi, Ankara 2007, s. 73.

Bireylerin özgürlüğünü korumak için de bu gücü kullanan iktidar etkili bir şekilde sınırlandırılmalıdır. Toplum düzeninin bu sorunsalıyla ilgilenen doktrinin adı anayasacılıktır⁴⁴. En geniş tanımıyla anayasacılık, siyasi iktidarın sınırlandırılmasını amaç edinmiş her türlü düşünceleri, araçları, yöntemleri, kuralları ve kurumları kapsayan bir kavramdır. Anayasacılığın iktidarı tümüyle yok etmek gibi bir gayesi yoktur yalnızca iktidarın kötüye kullanılmasını ve keyfi iktidarı önlemeye çalışır⁴⁵.

Anayasacılık “sınırlı devlet” düşüncesindedir. Anayasa yapmanın amacı, siyasal yönetimi hukuki yoldan sınırlamak ve yönetenlerin hukuka uygun davranmasını sağlamaktır. Anayasacılık, devletin temel işlevlerinin farklı organlar arasında paylaşılmasını, temel hak ve özgürlüklerin anayasaya dayanarak güvenceye alınmasını, yönetenlerin belli hukuk kurallarına bağlanmasını ve bütün bunların güvencesi olarak da bağımsız mahkemelerin oluşturulmasını gerektirir⁴⁶. Anayasacılıkla uğraşmak demek, bu tür sınırlamaların getirilmesi ve sürdürülmesini sağlayan yöntemleri ve teknikleri araştırmak demektir⁴⁷. Anayasacılık, iktidarın kötüye kullanılabileceği düşüncesinden dolayı iktidarı bölmek ve insan onurunun dokunulmazlığı inancından dolayı insanların özgürlüklerini devlete karşı korumak istemektedir. Bu yüzden de anayasacılık özgürlük tekniği ile iktidarı bölme yoluyla devletin ve hükümetin eylem ve işlemlerine etkin sınırlanmalar getirmektedir⁴⁸.

Anayasacılık hukuki yönetimle gerçekte de hukuk devleti ve hukukun üstünlüğüyle yakından ilişkilidir. Temelde de iktidarın sınırlandırılmasını, güçler ayrımını, hükümet icraatlarının ve eyleminin hukuka uygun olmasını ve hükümetin temel organlarının çalışma usulünün ve vatandaşla ilişkilerinin belirlenmesini içerir. Ayrıca temel kanunların hükümetçe kolayca değiştirilememesini gerektirir⁴⁹. Anayasacılığın modern bir şekle kavuşmuş olması, onun daha somut araçlar aracılığı ile tanımlanmasını sağlamıştır. Anayasalar 18. yüzyılla beraber yazılı hale gelmeye başlayıp, pozitif hukukun bir parçası haline gelince kuvvetler ayrılığı ve hukuk devleti ilkelerinin anayasalara girmesi ve insan haklarının korunması amacıyla anayasa ihlallerini önleyecek anayasallık denetiminin oluşturulması anayasacılığın iktidarı sınırlarken kullandığı temel araçlar şeklini almıştır. Günümüzde birçok anayasa bu kurumların tamamını ya da çoğunu benimsemekte ve uygulamaya koymaktadır⁵⁰.

⁴⁴ **Zühtü Arslan**, *Anayasa Teorisi*, 1. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2005, s. 21.

⁴⁵ **Mehmet Turhan**, *Anayasal Devlet*, 1. Baskı, Gündoğan Yayınları, Ankara 1997, s. 22.

⁴⁶ **Erdoğan**, *Anayasal Demokrasi*, s. 23.

⁴⁷ **Carl J. Friedrich**, *Sınırlı Devlet*, çev: Mehmet Turhan, Gündoğan Yayınları, Ankara 1999, s. 29.

⁴⁸ **Turhan**, *Anayasal Devlet*, s. 15.

⁴⁹ **Aytekin Yılmaz**, *Modern Demokrasi: Gelişimi ve Sorunları*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2000, s. 107.

⁵⁰ **Serdar Güleler**, *Türkiye’de Anayasa Yargısının Demokratik Meşruluğu*, (2. Baskı), On İki Levha Yayınları, İstanbul 2017, s. 78.

2.3. Anayasanın Üstünlüğü İlkesi

Anayasanın üstünlüğü bir ilke olarak, dünyanın ilk yazılı anayasaları olan 1787 ABD ve 1791 Fransız Anayasalarından itibaren ortaya çıkmış bir olgudur. Bu noktada gerek bu Anayasalar gerekse bunlardan esinlenen Anayasalar meşruluğunu öncelikle bu anayasalara kaynaklık eden anayasacılık düşüncesinden almışlardır⁵¹. Anayasanın üstünlüğü kavram olarak, bir hukuk sisteminde en üstün otoritenin anayasa olduğuna işaret eder. Ancak bu üstünlüğün çok önemli bir sonucu vardır. Anayasanın üstünlüğü, sadece ‘yasa’ nın bir norm olarak anayasanın altında yer almasını değil, aynı zamanda ‘yasa koyucu’ nun da anayasanın altında yer almasını ifade eder. Bu anlamda hukukun üstünlüğünün somut göstergesi olarak anayasanın üstünlüğü, yasama organının anayasa kuralları çerçevesinde sınırlanmış olduğu anlamına gelir⁵².

Yazılı anayasa yapmak, kamu otoritelerini bağlayan birtakım normatif esaslar koymak demektir. Bu, devlet yetkisi kullanan organ, makam ve mercilerin bunu ancak anayasal çerçeve içinde kalarak yapabilecekleri, bunların anayasanın kendilerine vermediği herhangi bir yetkiye sahip olma iddiasında bulunamayacakları anlamına gelir. Bundan dolayı bütün kamu makamları işlemler yaparken anayasaya uymakla yükümlüdür. Anayasa devletin temel düzenini ve dayandığı ilkeleri normatif bir yapıya kavuşturan kurallar bütünü olduğuna göre, onun diğer bütün hukuki normların üzerinde olması doğaldır. Devletin eğer yazılı bir anayasası varsa, bu zaten böyle bir üstünlüğü sağlamak için tesis edilmiştir; aksi takdirde anayasa yapmanın anlamı olmazdı⁵³.

2.4. Anayasa Yargısının Ortaya Çıkışı

Anayasa yargısının çok uzun bir geçmişi olduğunu söyleyemeyiz⁵⁴. Anayasa yargısının soyut, düşünsel temellerini doğal hukuk öğretisine, eski, Yunan’a kadar gerilere götürmek mümkünse de; somut, pratik anayasa yargısı son 200 yılın ürünüdür⁵⁵. Bazı yazarlar anayasa yargısının ilk kez Amerika Birleşik Devletleri’nde ortaya çıktığını belirtirse de bunu en çok yankı bulan örnek olarak anlamak daha doğru olur. Çünkü çok daha önceleri, ilginç olarak İngiltere’de görülen 1612 tarihli *Dr. Bonham davası*’nın anayasa yargısının temelini oluşturduğunu söylemek mümkündür. Bu davanın kararında Yargıç Edward Coke, Parlamento ve Kral tarafından yapılan kanunların, mahkemelerce yıllar boyunca verilen gelen kararlardan oluşan ortak hukuka (common law) aykırı olmaması gerektiğini ileri sürmüştür. Yargıç Coke anılan kararında, yasama organınca yapılan bir kanunun, ortak hukuktan kaynaklanan haklara ve ilkelere aykırı olması durumunda, geçersizliğine hükümlenacağına işaret etmiştir ve böylece kanunların üst bir kurala uygunluğunun yargı organları tarafından denetlenmesi düşüncesinin tohumları atılmıştır.

⁵¹ Gülsoy, *Özgürlüklerin Korunmasında Anayasa Yargısının Yeri ve Meşruluğu*, s. 81.

⁵² Ergül, *Yeni Kurumsalcı Yaklaşımla Türk Anayasa Mahkemesi ve Demokrasi*, s. 88.

⁵³ Erdoğan, *Anayasal Demokrasi*, s. 81.

⁵⁴ İbrahim Hakkı Beyazıt, “Amerikan Anayasa Mahkemesi”, *Genç Hukukçular Hukuk Okumaları: Birikimler*, Ed: Muharrem Balcı, Step Matbaacılık, İstanbul 2009, s. 66.

⁵⁵ Bülent Tanör ve Necmi Yüzbaşıoğlu, *1982 Anayasasına Göre Türk Anayasa Hukuku*, (5. Baskı), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2004, s. 459-460.

Yargıç Coke, kararında, herhangi bir kanunu geçersiz ilan etmemiş veya ne Krala ne de Parlamente'ye kararın uygulanması yolunda direktifte bulunmamıştır. Sadece ortak hukuk kurallarının, iktidarın yetkilerine bir sınır oluşturduğu prensibini ortaya koymuştur. Bu sebeple, Coke'un kararı anayasa yargısının tarihsel gelişimi açısından çok önemlidir, hatta ilk taşı olarak görülmektedir⁵⁶.

İngiltere'de görülen bu dava, daha sonra Amerika Birleşik Devletleri'nde 1803 tarihinde meşhur "Marbury v. Madison" davasında verilen kararın itici gücünü oluşturmuştur⁵⁷. 1787 ABD Anayasası'nda herhangi bir kural bulunmamasına rağmen, yasaların anayasallığının denetimi, Yüksek Mahkeme'nin 1803 yılında "Marbury v. Madison" davasında vermiş olduğu karar ile uygulamaya geçmiştir. Kararın dayanağını oluşturan temel ilke, anayasanın üstünlüğü ilkesidir. Baş yargıç Marshall'ın gerekçeleri anayasa yargısını hukuken haklılaştırmaya yöneliktir⁵⁸. Baş yargıç Marshall, anayasa yargısının temeli sayılacak kadar ses getirecek olan kararında şunları belirtmiştir⁵⁹:

"Yasama organının yetkileri anayasa tarafından tanımlanmış ve sınırlandırılmıştır ve bu sınırlar konusunda hata yapılamaz veya bunlar unutulamaz; çünkü anayasa yazılı bir anayasadır. Kuşkusuz yazılı anayasaları yapanlar devletin temel ve üstün yasasını yaptıklarını düşünmüşlerdir ve bunun sonucunda böyle bir devlette yasamanın anayasaya aykırı işleminin geçersiz olması gerekir. Şu halde mahkemeler anayasayı göz önüne alacaklarsa ve anayasa yasama organının birbiriyle çelişmesi durumunda dava yasaya göre değil anayasaya göre çözümlenmelidir".

Bu karar, hukukta bir mantık kuralının işlemlerine örnek olmuştur. Daha önce de bahsettiğimiz gibi, her hukuk kuralı, kendisinden üstün olan hukuk kuralı karşısında kuvvetini yitirir. Anayasa da, kanunlardan üstün bir hukuk kuralıdır. Dolayısıyla, kanunlar anayasa karşısında kuvvetlerini yitirirler⁶⁰. Böylece Baş yargıç Marshall'ın kararının ardından ABD'de Anayasaya uygunluk denetiminin yolu açılmıştır⁶¹. Amerikan Modeli olarak adlandırılan anayasaya uygunluk modelinin kaynağını oluşturan bu karar sonucunda, yargısal denetim ile anayasanın üstünlüğünün sağlandığı ve yargıcın hem yasayı hem de zorunlu olarak hukuku uyguladığı bir sistem ortaya konmuştur⁶². Bu modele karşılık Avrupa Modeli olarak adlandırılan ve Hans Kelsen'in öne sürdüğü normlar hiyerarşisinin bir sonucu olan diğer model ise, anayasal uyumsuzlukların özel olarak kurulmuş Anayasa Mahkemeleri yoluyla giderildiği denetim türüdür.

⁵⁶ Beyazıt, *Amerikan Anayasa Mahkemesi*, s. 66.

⁵⁷ Bakır Çağlar, *Parlamentolar ve Anayasa Mahkemeleri, Teori ve Pratikte Anayasa Yargısının Sınırları Problemi*, Anayasa Yargısı Dergisi, Cilt:3, 1986, s. 137.

⁵⁸ Gülsoy, *Özgürlüklerin Korunmasında Anayasa Yargısının Yeri ve Meşruluğu*, s. 90.

⁵⁹ Beyazıt, *Amerikan Anayasa Mahkemesi*, s. 67.

⁶⁰ Tarık Zafer Tunaya, *Siyasal Kurumlar ve Anayasa Hukuku*, (4. Baskı), Fakülteler Matbaası, İstanbul 1980, s. 465.

⁶¹ İbrahim Kaboğlu, *Anayasa Yargısı*, (3. Baskı), İmge Kitabevi Yayınları, Ankara 2000, s. 11.

⁶² İbrahim Kaboğlu, *Anayasa Yargısı Avrupa Modeli ve Türkiye*, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara 2007, s.

Avrupa’da bu amaçla kurulan kanunların anayasaya uygunluğunun denetimi hususunda ilk mahkeme 29 Şubat 1920 tarihinde Çekoslovakya’da kurulmuştur. Ardından Anayasa yargısının ilk modern örneği olarak gösterilen Avusturya’da Yüksek Anayasa Divanı kurulmuştur. Bu nedenle, Avusturya da Anayasa Mahkemesini kuran ilk ülke olarak gösterilebilir. Kurulan bu mahkemelerle birlikte yargısal denetim uygulaması başlamıştır. Fakat bu denetim esas ivmesini İkinci Dünya Savaşı’nı takip eden yıllarda almıştır. Bu dönemde, 1947 İtalyan, 1949 Alman Anayasaları ile anayasa mahkemeleri kurulmuştur. Ardından 1958 yılında Fransız Anayasası ile 1974 yılına kadar anayasa yargısı organı kabul edilmesi noktasında çekinceler bulunan Anayasa Konseyi kurulmuştur. 1961 Anayasası ile Türk Anayasa Mahkemesi kurulmuştur. 1976 yılında Portekiz, 1978 yılında İspanya Anayasaları tarafından ve 1990’lı yıllarda Doğu Avrupa ülkelerinde sosyalist rejimlerin yıkılmasıyla birlikte anayasa mahkemeleri kurulmuş ve böylelikle kanunların anayasa uygunluğunun yargısal denetimi yaygınlaşmıştır. Yazılı bir anayasaya sahip olmayan İngiltere’de, yazılı anayasası olmasına rağmen Hollanda’da anayasa yargısı bulunmamaktadır. Danimarka, Norveç, İsveç, Finlandiya ve Lüksemburg’ ta ise anayasaya uygunluk denetimi sınırlı bir şekilde gerçekleştirilmektedir⁶³. Görüldüğü gibi, Avrupa’da İkinci Dünya Savaşı’nın ardından Kelsen Modeli üzerinde yeniden anayasa mahkemeleri doğmuştur ve bu sayede ortaya çıkan anayasa yargısı “anayasa mahkemeleri” modeli olarak adlandırılmaktadır⁶⁴.

Yasama organının aleyhine ve yargı organının lehine bir iktidar transferinin gerçekleştiği bu gelişimin, dünya çapında hızla yaygınlık göstermesinin en önemli sebebi, söz konusu bu gelişimin İkinci Dünya Savaşı’nın, başlangıcından itibaren demokrasi ve insan haklarını yok sayan totaliter rejimlere karşı girilmiş bir savaş olarak algılanmasıdır. Bu savaş sonucunda, İngiltere ve ABD gibi demokrasi cephesini oluşturan ülkeler, insan haklarını yok sayan savaşların önlenmesi ve barışın tam anlamıyla gelecek nesillere aktarılabilmesi adına, hem uluslararası yollarla hem de iç hukukta insan haklarının güvence altına alınması üzerine vurgu yapmışlardır. İç hukukta söz konusu güvencenin teminatı olarak anayasa mahkemeleri düşünülmüştür. İkinci Dünya Savaşı döneminde sağcı totaliter kimliği öne çıkan İtalya’da, Anayasa Mahkemesi 1947 yılında kurulmuş olmasına rağmen 1956 yılında faaliyete geçmiştir. Almanya’da ise 1933-1945 döneminde insan haklarının alanında yaşanan acı deneyimler, Almanya’da Federal Anayasa Mahkemesi’nin geniş yetkilere sahip olarak kurulmasını ve eski Alman geleneklerinin çoğunlukla terk edilmesini sağlamıştır. Anayasa Mahkemesi kanunların hâkimidir; “Kelsen Modeli” uyarınca kanunların anayasal ilke ve değerlere uygun olup olmadığına karar verir⁶⁵.

⁶³ İnci Çoban İnce, *Anayasa Mahkemelerinin Demokratik İşlevi ve Türk Anayasa Mahkemesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 2012, s. 14.

⁶⁴ Kaboğlu, *Anayasa Yargısı Avrupa Modeli ve Türkiye*, s. 19.

⁶⁵ İnci Çoban İnce, *Anayasa Mahkemelerinin Demokratik İşlevi ve Türk Anayasa Mahkemesi*, s. 15-16.

Türkiye’de ise yasaların anayasaya uygunluğunun yargısal denetimine ilk kez 1961 Anayasası ile açık bir biçimde yer verilmiş ve bu denetimin Avrupa modeli anayasa yargısı örnek alınarak merkezi bir yargı organı tarafından yapılması yöntemi kabul edilmiştir. Bu amacı gerçekleştirmek üzere de Anayasa Mahkemesi kurulmuştur⁶⁶. Türkiye’de anayasa yargısının oluşturulmasının kökeninde yatan sebeplere ilişkin iki teori dile getirilmektedir. Bu teorilerden birincisi, merkezi elitleri temsil eden askeri, ekonomik ve bürokratik elitlerin çevre karşısında kaybetmeye başladıkları güçlerini yeniden elde etmek ve bu gücü sürekli kılmak konusundaki güçlü isteklerinin AYM’nin kurulmasına yol açtığı fikrini ileri sürmektedir. Bilindiği gibi, 1924 Anayasası demokratik bir ruha sahip olmakla beraber, bu, çoğulcu demokrasi değil, çoğunlukçu demokrasi anlayışıdır. Demokrat Parti’nin (DP) 1950 seçimlerinde büyük bir zafer kazanarak parlamentoda çoğunluğu elde edinceye kadar, Türkiye’deki ekonomik ve bürokratik elitler bu çoğunlukçu demokratik yapının bütün avantajlarından yararlanmışlardır. 1950 yılına gelinceye kadar ne bürokratik ve ekonomik elitler, ne de onların temsilcisi olan Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) AYM kurulması ile ilgili herhangi bir güçlü istekte bulunmuşlardır. 1950 seçimleri merkez, dolayısıyla da CHP ile daha çok çevreyi temsil eden DP’nin büyük bir mücadelesine sahne olmuş ve bu mücadele DP’nin mutlak zaferi ile sonuçlanmıştır. 1950 seçimleri ile gücünü belli ölçüde kaybeden merkezi elitler bu tarihten itibaren AYM’ye duyulan ihtiyacı sık sık dile getirmeye başlamışlardır. DP’nin iktidarda bulunduğu süre olan 1950 ve 1960 yılları arasındaki çoğunlukçu demokratik sistemin getirdiği olanakları kullanarak imza attığı hukuk dışı uygulamalar da, bu tür isteklerin güçlenerek artmasına neden olmuştur. 27 Mayıs 1960 askeri müdahalesinin de büyük ölçüde gerekçesini oluşturan bu hukuk dışı uygulamalara bir tepki olarak, 1961 Anayasası ile AYM kurulmuştur⁶⁷.

Türkiye’de AYM’nin kurulmasında rol oynadığı iddia edilen sebeplere ilişkin ikinci teori ise, daha çok insan haklarının korunması kaygıları ile ilgilidir. İki dünya savaşı arasındaki dehşet döneminde daha çok Avrupa kaynaklı olmak üzere dünyada sayılamayacak kadar insan hakları ihlalleri yapılmış, yapılan antidemokratik ve insanlık dışı uygulamalardan milyonlarca insan zarar görmüştür. Bundan dolayı, İkinci Dünya Savaşı sonrasında bütün dünyada, özellikle de Avrupa devletlerinde insan hak ve özgürlüklerinin korunması mekanizmaları arayışı hız kazanmıştır. Avrupa’da Nazizm’in ve faşizmin sona erdiği döneme rastlayan bu süreçte anayasa mahkemeleri Kelsen modeli üzerinde yeniden doğup gelişmiştir. Böylece, birçok Avrupa ülkesinde anayasa mahkemeleri kurulması karşısında, Türkiye çok yakınındaki bu gelişmelere kayıtsız kalmayarak, AYM kurulmasına ilişkin düzenlemelere Anayasa’da yer vermiştir⁶⁸.

⁶⁶ Ferhat Uslu, *Anayasa Yargısının Meşruluğu Sorunu Işığında Türk Anayasa Mahkemesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2008, s. 73.

⁶⁷ Ergun Özbudun, “Anayasa Yargısı ve Demokratik Meşruluk Sorunu”, *Demokrasi ve Yargı*, Sempozyum, 6 Ocak 2005, Ed.: Ozan Ergül, Ankara: TBB Yayınları, 2005, s.340-342.

⁶⁸ Ferhat Uslu, *Anayasa Yargısının Meşruluğu Sorunu Işığında Türk Anayasa Mahkemesi*, s. 73.

3. ANAYASA YARGISININ İŞLEVLERİ

3.1. Anayasanın Üstünlüğü İlkesini Korumak

Anayasa yargısının genel işlevi şüphesiz ki anayasanın üstünlüğünü sağlamaktır. Yargı organları bu işlevi önlerine gelen uyumsuzlukları çözerken anayasayı yorumlamak suretiyle yerine getirirler. Anayasa mahkemeleri bu yorumlama işini yaparken demokratik (halk iradesi), temsili (temsilciler aracılığıyla yönetim) ve liberal (denetleme ve dengeleme sistemi) ilkelerini bağdaştırmaya çalışırlar. Öte yandan, anayasa yargısı anayasaları değişen zamana uyarılmanın bir yoludur⁶⁹. Anayasa Mahkemeleri bir yandan parlamento tarafından yapılan yasaların anayasaya uygunluğunu denetlemekte, bir yandan da anayasada yer alan genel ilkeleri genişletici yorumla geliştirerek, anayasanın üstünlüğü ilkesinin hukuki yöntem ve araçlarla korunması işlevini yerine getirmektedir. Anayasa yargısının varlık sebebi kanunların anayasaya uygunluğunun zorunlu olması olduğuna göre, bu işlev anayasa yargısının varlık sebebini ve meşruiyet temelini oluşturur. Hukukun genel ilkeleri ve anayasa kurallarıyla bağdaşmayan işlem ve eylemler ile yasama tasarruflarının Anayasa Mahkemelerince çeşitli hukuksal yaptırımlara bağlanması, anayasanın üstünlüğü ve bağlayıcılığı ilkesinin zorunlu bir sonucudur. Aksi takdirde anayasanın üstünlüğü ilkesi sadece şekli olarak anayasalarda yer alır ve pratiğe yansımaları görülmez⁷⁰.

3.2. Anayasal Dengelerin Korunması

Anayasa yargısının diğer bir işlevi; anayasal dengelerin korunmasıdır. Anayasal dengelerin korunması kapsamına, anayasa yargısının işlevlerine ait çeşitli konular girmektedir. Bunlar; Erkler arasında denge görevini üstlenmek, demokratik ilkelerin korunması, siyasal partilerin denetimi ve yüce divan görevidir⁷¹.

3.2.1. Erkler Arasında Denge Görevini Üstlenmek

Yukarıda da bahsedildiği gibi, tarihi olarak, anayasaya uygunluk denetimi, devlet iktidarlarının yetki alanlarının sınırlarının çizilmesi tekniği ile başlamıştır. Parlamento, hükümet ve yargı arasında erklerin ayrılığı söz konusu olduğunda, Anayasa Mahkemeleri, bunlar arasında anayasal geleneklere göre oluşmuş olan karşılıklı dengeyi muhafaza etme eğilimini gösterirler. Anayasa Mahkemeleri, kamu erkelerinden birinin diğerlerinin yetkilerine tecavüz eğilimlerine karşı çıkmak için etkili bir şekilde hareket ederler. Devlet organlarının her birine özgü yetki alanına bekçilik rolü, bütün Anayasa Mahkemelerinin görevlerinin bir parçasıdır. Aslında bunlar, siyasal evrimleri hesaba katarak pragmatik bir yaklaşımla, hükümetin ve parlamentoların yetkilerinin karşılıklı dengesini kurmaya ve güvence altına almaya çaba gösterirler⁷².

⁶⁹ Erdoğan, *Anayasal Demokrasi*, s. 107.

⁷⁰ Erdoğan Teziç, *Anayasa Hukuku*, 8. Baskı, Beta Yayın Dağıtım, İstanbul 2003, s.112.

⁷¹ Gülsoy, *Özgürlüklerin Korunmasında Anayasa Yargısının Yeri ve Meşruluğu*, s. 99.

⁷² Kaboğlu, *Anayasa Yargısı*, s. 128-129.

Devlet organlarının yetkilerinin betimlenmesi, aynı zamanda demokratik yönetimin sürdürülmesi ve pekişmesinde anayasa yargısının önemli bir işlev gösterebilmesine bir zemin hazırlar⁷³. Bu, devlet organlarının anayasal sınırlara saygı göstermesini sağlayan bir mekanizmadır. Bir sistemde böyle bir mekanizmanın bulunmayışı, diktatörlük eğilimlerine karşı sistemi güvencesiz bırakabilir. Anayasa yargısı bu hayati amaca hizmet edebilecek kurumdur ve bu işlevi dolayısıyla demokrasinin sürdürülmesine katkıda bulunur. Anayasa yargısı bu işleviyle, demokratik mekanizmanın işleyişine yönelik kararlar vermek suretiyle, hem vatandaşların kurulu sisteme ilişkin meşruluk duygusunu, hem de siyasal aktörlerin kuralların bağlayıcılığına yönelik inançlarını pekiştirebilir. Bu durum özellikle yeni kurulmakta olan demokrasiler bakımından daha önemlidir. Erdoğan, bu rolü ile anayasa yargısını yeni kurulmakta olan demokrasilerin kurucuları arasında saymaktadır⁷⁴.

3.2.2 Demokratik İlkelerin Korunması

Anayasa yargısının ülkeden ülkeye değişen bazı ikincil işlevleri vardır. Bunlar demokrasinin korunması ve pekişmesi ile ilgili olan teknik rollerdir. Bunlar seçimlerin ve referandumların denetlenmesi olarak karşımıza çıkar⁷⁵. Demokratik siyasal sistemler bakımından akla ilk gelen seçimlerdir. Temsili demokrasiler seçimle hayatıyet kazanır ve seçimler sonucunda oluşan organlar vasıtasıyla siyasal iktidarı yürütürler. Bu nedenle, bazı ülkelerde seçimleri ve referandumları denetleme yetkisinin anayasa mahkemelerine verildiği görülmektedir. Bu şekilde anayasa mahkemeleri demokratik siyasal sistemin işleyişinin korunması bakımından, güvenilecek en önemli kurum olarak bilhassa görevlendirilmiş bulunmaktadır⁷⁶.

Mahkemelerin demokrasinin pekişmesi bakımından aldıkları diğer bir rol, kararlarının etkileri bakımındandır. Bu rol, Anayasanın yorumlanmasının bir sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır. Anayasa mahkemeleri anayasayı yorumlamak suretiyle kararlar vermekte ve bu kararların bağlayıcı özelliğinden ötürü de uygulanmakta, yani pozitif sonuçlar doğurmaktadır. Yorum konusu her ne kadar tartışmalı olsa da burada sadece mahkeme kararlarının demokrasinin pekişmesinde oynayabileceği role yer verilecektir. Bu konuda yaygın örneklerin varlığından söz edilebilir. Örneğin, İtalya'da Faşist dönemde yapılmış olan İtalyan Ceza Kanunu'nda II. Dünya Savaşı sonrasında kurulan Anayasa Mahkemesi, bu Ceza Kanunu'nu faşist hükümlerden arındıran kararlar vermiş ve bu suretle demokrasinin istikrarına katkıda bulunmuştur. Hukuk düzeninin istikrara kavuşturulması yönündeki böyle bir katkı, şüphesiz ki demokrasinin de istikrarına bir katkı anlamına gelmektedir. Yeni demokrasilerde de anayasa mahkemeleri son derece önemli kararların altına imza atmak suretiyle demokrasinin pekişmesine önemli katkıda bulunmuşlardır.

⁷³ Gülsoy, *Özgürlüklerin Korunmasında Anayasa Yargısının Yeri ve Meşruluğu*, s. 122.

⁷⁴ Mustafa Erdoğan, "Anayasa Mahkemeleri Önemli Midir? Orta Avrupa'da Anayasa Yargısı ve Demokrasinin Pekişmesi", *AÜHF.D.*, C: 54, S: 3, 2005, s. 1-3.

⁷⁵ Erdoğan, *Anayasal Demokrasi*, s. 108.

⁷⁶ Gülsoy, *Özgürlüklerin Korunmasında Anayasa Yargısının Yeri ve Meşruluğu*, s. 124.

Bu hususta son olarak siyasi aktörlerin anayasa mahkemelerini harekete geçirme mekanizmalarından bahsedilebilir. Avrupa modelinin tipik bir özelliği olarak, anayasa yargısı mekanizması siyasi aktörler tarafından harekete geçirilebilmektedir. Bu modelde siyasi aktörler anayasa mahkemesine doğrudan doğruya iptal davası açma hakkına sahiptirler. Son yıllarda özellikle demokratikleşme sürecini yoğun olarak yaşayan ülkelerde, siyasal tartışmaların anayasa yargısına taşındığı görülmektedir. Bu bizim Türkiye’de de sıklıkla görülen bir durumdur. Siyasi aktörlerin anayasa yargısı mekanizmasını işletiyor olmasının çoğunluk tercihleri üzerinde bir baskı oluşturabileceği söylenebilir. Siyasal çoğunluklar, tercihlerinin anayasa mahkemeleri tarafından geçersiz kılınması ihtimali karşısında anayasaya uygunluk bakımından daha hassas davranabilirler. Bu da şüphesiz anayasal düzenin korunması bakımından önemli bir konudur. Sonuç olarak, anayasa yargısı bir yandan demokrasinin işleyişine ilişkin usulleri korumak suretiyle, diğer yandan da bir demokrasinin alt yapısını oluşturan unsurları korumak suretiyle demokrasinin pekişmesine katkıda bulunabilmektedir. Anayasa yargısı, siyasal çoğunlukların olası güncel tercihlerinin meydana getireceği belirsizliklerin önüne geçmek suretiyle, demokratik siyasal sistemin öngörülebilir olmasına katkı yapan kurumlar olabilir⁷⁷.

3.2.3. Siyasal Partilerin Denetimi

Anayasalar bir siyasal sistemin hukuksal çerçevesini çizerken, uygulamada buna işlerlik kazandıran öğelerin başında siyasal partiler gelir. Siyasal partiler, seçimlerle birlikte demokratik siyasal sistemin en önemli unsurları arasındadır. Daha önce bahsettiğimiz gibi, modern demokrasi, temsili demokrasidir ve bir temsili demokraside temsili makamlar için yarışmalar siyasal partiler ekseninde gerçekleşir. Siyasal partilerin anayasalar tarafından düzenlenmesi yeni sayılabilecek bir olgudur ve dolayısıyla günümüzde siyasal partilere anayasalarında özel bir statü veren ülkelerin sayısı fazla değildir. İtalya’da Faşist Parti ve Almanya’da Nasyonal Sosyalist Parti’nin demokrasiyeye, demokratik usullerle iş başına gelerek son vermesi üzerine yaşanan çözüm arayışlarının bir sonucu olarak, siyasal partilere anayasal statü verilmesi eğilimi doğmuştur. Amaç, yarışmacı siyasal parti sistemini korumaktır. Anayasal bir kurum olarak siyasal partileri düzenlemek, aynı zamanda demokrasiyeye anayasal güvence sağlama çabalarının bir parçasıdır. Siyasal partilere anayasal statü verilmesine neden olan gelişim, anayasa yargısının yaygınlaşmasıyla belli bir paralellik taşımaktadır. Demokrasiyi koruma ve siyasal partilere anayasal güvence sağlama çabası, bazı ülkelerde siyasal partilerin denetiminin anayasa mahkemelerine verilmesi sonucunu doğurmuştur⁷⁸. Anayasa mahkemeleri, siyasal partilerin örgütlenme ve faaliyetlerinin anayasaya uygunluğunu denetler⁷⁹. Böylece, siyasal partilerin anayasa mahkemelerince denetlenmesi, aslında bir güvence teşkil etmektedir. Bu, yarışmacı siyasal parti sisteminin güvencesi olduğu kadar, siyasal partilerin anayasal/yasal statülerinin de bir güvencesidir⁸⁰.

⁷⁷ Gülsoy, *Özgürlüklerin Korunmasında Anayasa Yargısının Yeri ve Meşruluğu*, s. 120-125.

⁷⁸ Gülsoy, *a.g.e.*, s. 126-130.

⁷⁹ Kaboğlu, *Anayasa Yargısı*, s. 136.

⁸⁰ Gülsoy, *Özgürlüklerin Korunmasında Anayasa Yargısının Yeri ve Meşruluğu*, s. 127-128.

3.2.4. Yüce Divan Görevi

Türkiye, Almanya, Avusturya ve İtalya'da Anayasa mahkemeleri aynı zamanda Yüce Divan olarak görev yapmaktadırlar⁸¹. Anayasa Mahkemelerine Yüce Divan görevinin verilmesi bir siyasal tercihtir. Yüce Divan görevini anayasa mahkemelerine vermeyen ülkelerde de üst düzey kamu görevlilerinin yargılanmaları bakımından özel sistemler kurulduğu görülmektedir. Bununla birlikte Yüce Divan yargılaması anayasa yargısının temel işlevlerinden birisi olmayıp, anayasa yargısına olan güvenin bir ifadesi olarak değerlendirilebilir⁸².

3.3. Hak ve Özgürlüklerin Korunması

Ağır ihlallerin yaşandığı II. Dünya Savaşı'ndan hemen sonra insan haklarını koruma gereği bilinci yükselmeye başlamıştır. Federal Almanya, İtalya ve Japonya gibi devletler öncelikle anayasalarında özgürlükleri düzenleme ve özellikle güvencelerini kurma gereksinimi duymuş ve ardından insan haklarını yasaya karşı korumak için Anayasa Mahkemelerini kurmuşlardır. Buradan hareketle, güçlenen yasama ve yürütme erklerine karşı güç biçiminde yanıt olan anayasa yargısının aynı zamanda, devlet iktidarıyla özgürlüklerin etkili bir biçimde korunmasındaki bir denge arayışı olduğunu söyleyebiliriz. Bunun sebebi tarihsel süreçte insan hakları kazanımının, parlamentoların güçlenmesiyle eş zamanlı olmasıdır. Bu yüzden anayasa mahkemelerin kurulması, yasamaya karşı özgürlükleri koruma amacı taşımaktadır. Anayasa mahkemeleri, demokrasiye geçiş sürecine katkıda bulunurken, öncelikle hak ve özgürlükleri koruma görev ve yetkileri ile donatılmıştır⁸³.

Anayasa yargısının asıl işlevinin kişi hak ve özgürlüklerini korumak ve bu suretle devlet-birey ilişkilerinin dayandığı esasları belirginleştirmek olduğu söylenebilir⁸⁴. Anayasa yargısının dayanağı olan anayasanın üstünlüğü ve hukuk devleti ilkeleri doğal olarak anayasa yargısının işlevlerinin de belirleyicisidir ve bu ilkelerin amacı daha önce bahsettiğimiz üzere insan haklarının korunmasıdır. Bu soyut ilkelerin insan haklarını gerçek anlamda koruyabilmesi için somutlaştırılmaları ve yaptırım güvencesi ile desteklenmeleri gerekir. İşte anayasa yargısı da bu işlevi yerine getirerek, insan haklarını ihlal eden anayasaya aykırı kanunları iptal etmek suretiyle, insan haklarının tam olarak korunmasını ve gerçek güvenceye kavuşturulmasını sağlamaktadır. Anayasa mahkemeleri, özgürlükleri ihlal edici hükümleri hukuk düzeninden ayıklamanın yanında ayrıca temel hak ve özgürlükler rejimini, hukuk devleti, eşitlik, demokrasi, ölçülülük gibi kavramlarla birlikte yorumlayarak, geliştirmekte oldukları anayasal değerlerde ilkelerle, hak ve özgürlükler listesini genişletip zenginleştirmekte, özgürlüklere ilişkin normlar oluşturmaktadır⁸⁵. Bununla birlikte daha spesifik olarak, anayasa mahkemeleri, bireylerin doğrudan başvurusu üzerine hak ve özgürlük ihlallerine karşı

⁸¹ **Kaboğlu**, *Anayasa Yargısı*, s. 135.

⁸² **Gülsoy**, *Özgürlüklerin Korunmasında Anayasa Yargısının Yeri ve Meşruluğu*, s. 133-134.

⁸³ **Kaboğlu**, *Anayasa Yargısı*, s. 139.

⁸⁴ **Erdoğan**, *Anayasal Demokrasi*, s. 108.

⁸⁵ **Tanör ve Yüzbaşıoğlu**, *1982 Anayasasına Göre Türk Anayasa Hukuku*, s. 462-463.

koruyucu rol oynar. Anayasa yargısı, yasamaya karşı insan haklarının korunmasında tek organdır ve önemi gitgide artan bir güvence mekanizmasıdır⁸⁶.

4. ANAYASA YARGISININ DEMOKRATİK MEŞRUIYETİ

Anayasa yargısının meşruiyeti problemi bir mantık problemi olmaktan çok demokratik meşruiyet problemidir. Anayasa yargısı, hem bir negatif iktidar hem de negatif iktidarın pozitif iktidarındır ve seçilmiş olanların tasarruflarının, seçilmemiş olanlar tarafından denetlenmesi ve engellenmesi anlamına gelmektedir. Anayasa yargısı negatif bir iktidardır; çünkü bir pozitif iktidar olan yasamanın tasarruflarını denetlemek suretiyle onu bloke edebilmektedir. Anayasa yargısı pozitif bir iktidardır; çünkü kararları hukuk alanında bağlayıcıdır yani sonuç doğurucu niteliktedir. Üstelik siyasal alanın çerçevesini de belirlediğinden, bir anlamda siyasetin hakemliğini de yapmaktadır. Dolayısıyla temsili olmayan anayasa yargısı yerlerinin aldığı kararlar, doğrudan temsili organların kararlarına yöneliktir. Bu nedenle de, anayasa yargısının meşruiyeti problemi demokratik açıdan bir meşruiyet problemidir⁸⁷.

Anayasa ve demokrasi, anayasa mahkemelerinin henüz yarım yüzyıllık tarihinde hep iki karşıtlık olarak ele alınmış ve anayasa yargısının demokratik meşruluğu tartışma konusu olmuştur. Meşruluk tartışmasının çıkış noktası, demokrasinin belkemiğini oluşturan iki ilkedden kaynaklanmaktadır. Bunlar: Kuvvetler ayrılığı ilkesi ve halk egemenliği. Bu ilkelerden yola çıkılarak ortaya atılan iki sorun şu şekilde özetlenebilir⁸⁸:

1. Kuvvetler ayrılığı prensibinin gereği olarak, hiçbir organ diğerinin etkinliğine karışamaz, diğerine müdahale edemez. Dolayısıyla yargının yasama üzerindeki denetimi, bu ayrılmış işlevleri birbirine karıştırmaktadır.
2. Demokrasi, halkın seçtiği temsilciler eliyle devletin yönetilmesiyle, halk tarafından seçilmeyen yargıların yasama meclisinin yaptığı işlemleri denetlemesi, iptal etmesi demokratik ilkelerle bağdaşmaz.

Bu iki sorun, modern anlamda demokrasilerin yalnızca halk egemenliğiyle tanımlanamayacağı ve kuvvetler ayrılığının da bu eleştirilerde ileri sürüldüğünün aksine, olumsuz değil, olumlu bir işlevi olduğu gösterilerek çözülebilir⁸⁹.

Anayasa yargısı, söylenildiği gibi ilk önce klasik güçler ayrılığı ilkesiyle çelişir. Klasik güçler ayrımında yasamanın yargı tarafından denetlenmesi sisteme aykırı görülmektedir⁹⁰. Özbudun'a göre, anayasa yargısının oluşturulması, önemli birtakım devlet yetkilerinin halkça seçilmiş olmayan ve halka hesap verir konumda bulunmayan bir kuruma devri anlamına gelmektedir.

⁸⁶ **Kaboğlu**, *Anayasa Yargısı*, s. 139.

⁸⁷ **Gülsoy**, *Özgürlüklerin Korunmasında Anayasa Yargısının Yeri ve Meşruluğu*, s. 82.

⁸⁸ **Ece Göztepe**, *Anayasa Şikâyeti*, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları No: 530, Ankara 1998, s. 7.

⁸⁹ **Göztepe**, *Anayasa Şikâyeti*, s. 7.

⁹⁰ **Karl Doehring**, *Genel Devlet Kuramı*, çev: Ahmet Mumcu, (2. Baskı), İnkılap Yayınları, İstanbul 2002, s. 230-231.

Dolayısıyla, kuvvetler ayrılığı ilkesi, kökeninde anlamını yitirmiş, yasama ve yargı kuvvetleri arasında bir karışım meydana gelmiştir⁹¹. Bir kanunun yürürlüğü bakımından son sözü söyleme yetkisinin anayasa mahkemesine verildiği için gerçekte yasa yapma iktidarının parlamentodan mahkemelere geçtiği ileri sürülmektedir⁹². Ne var ki, uygulamada kuvvetler ayrılığı ilkesinin gerektirdiği gibi bir işlevsel bölünme asla başarılamamıştır⁹³. Kuvvetler ayrılığı hiçbir zaman saf haliyle mevcut olmamıştır. Zaten ilkenin fikir babası olarak kabul edilen Montesquieu'nün de amacı yalıtılmış bir işlevler düzeni oluşturmak değildir; aksine bunlar arasında yalnızca işlevselleştirilmiş bir iş bölümü mevcuttur⁹⁴. Uygulama siyasal yapıların çok işlevli olabileceğini, hatta işlevlerin bölünmesinin tamamen imkânsız olduğunu bize göstermektedir. Bu anlayışa göre, yasama yalnızca yasa yapmakla yetinmeyebilmekte, yürütmeye karışabilmekte ve onun işlerine el atabilmektedir. Yürütme de yasaların çoğunun çıkmasına neden olabilmektedir. Pratikte, yasalaşan metinlerin çoğunlukla milletvekilleri tarafından sunulan 'teklif' biçiminde gelenler olmayıp, yürütme organı tarafından sunulan 'tasarı' biçiminde olanlar olması bunun bir kanıtıdır⁹⁵. Bu ilkeden, yasamanın yargının denetimine tabi kılınamayacağı sonucu çıkarılırken, yasama ve yürütmenin ilişkilerinin niteliği göz ardı edilmektedir⁹⁶.

Ayrıca belirtmek gerekir ki, demokraside yürütmenin yasama tarafından denetimi asli bir unsurdur. Bu görünüşte negatif bir iktidar olduğu gibi, kurumsal açıdan bakıldığında, tıpkı yargının hukuka uygunluk denetimi yapması gibi, aynı zamanda pozitif bir iktidardır; çünkü bir kararın onaylanması, değiştirilmesi ya da iptalini beraberinde getirir. Sonuçta kuvvetler ayrılığını saf haliyle uygulamak mümkün olmamıştır⁹⁷. Mümkün olmadığı gibi bazı yazarlar tarafından arzu edilir de olmamıştır. Touraine bu durumu şöyle izah eder: *Erkler bütünüyle birbirinden ayrıysa, demokrasi ortadan kalkacak ve kendi içine kapanan siyasal dizge hem sivil toplum üzerindeki hem devlet üzerindeki etkisini yitirecek demektir... Demokrasi erklerin ayrılmasıyla değil, sivil toplum, siyasal toplum ve devlet arasındaki bağların doğasıyla tanımlanır... Bu durumda siyasal sistem düzeyinde de devlet düzeyinde de siyasal olmayan ve halkın iradesine göre özerk olan bir ögenin varlığına gereksinim vardır. Bu devlet düzeyinde memurların bağımsızlığı ve mesleklerinde ilerlemeleri; siyasal dizge düzeyinde de yasanın kendisi ve alınan kararların anayasaya uygunluğunun denetlenme düzeneğidir*⁹⁸.

⁹¹ Ergun Özbudun, "Anayasa Yargısı ve Demokratik Meşruluk Sorunu", *Demokrasi ve Yargı*, der: Ozan Ergül, TBB Yayınları, Ankara 2005, s. 346.

⁹² Serkan Yolcu, "Küreselleşme Sürecinde Anayasa Yargısının Meşruluğu", Uluslararası Davraz Kongresi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta, 24-27 Eylül 2009, s. 1916.

⁹³ Gülsoy, *Özgürlüklerin Korunmasında Anayasa Yargısının Yeri ve Meşruluğu*, s. 101.

⁹⁴ Göztepe, *Anayasa Şikâyeti*, s. 8.

⁹⁵ Gülsoy, *Özgürlüklerin Korunmasında Anayasa Yargısının Yeri ve Meşruluğu*, s. 101.

⁹⁶ Göztepe, *Anayasa Şikâyeti*, s. 8.

⁹⁷ Gülsoy, *Özgürlüklerin Korunmasında Anayasa Yargısının Yeri ve Meşruluğu*, s. 103.

⁹⁸ Alan Touraine, *Demokrasi Nedir*, çev: Olcay Kunal, (1, Baskı), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1997, s. 19-22.

Doehring'in görüşleri de bunu destekler niteliktedir. Doehring'e göre, hükümetin ne kadar ileriye gittiğini saptayabileceğimiz bir devlet gücüne ihtiyaç vardır. Çünkü kasıtlı ya da kasıtsız hükümetin her zaman aşırı irade göstermesi mümkündür. Bu devlet gücünü ilk bakışta parlamento olarak kabul edebiliriz ama parlamento beklenen denetimi yerine getiremez. Çünkü parlamenter sistemlerde yürütme ile parlamento çoğunluğu özdeşir ve bunun sonucu olarak muhalefet korunmasız kalabilir. Gücün bir merkezde toplanması tehlikelidir; çünkü böyle bir durum denetim dışında kalır. Ayrıca bu durumlarda anayasayı keyfi olarak kullanma isteği veya girişimi her zaman mümkün olabilir. Bu durumda hükümetin, parlamento çoğunluğuna ters düşmesi de mümkün olmadığına göre, geriye başka seçenek kalmamaktadır. Eğer bütün devlet güçlerinin kendilerini hem biçimsel hem de maddi hukuk açısından yetki sınırları içinde tutması istenirse 'dördüncü bir güce' gereksinim vardır. Bu güce sahip organ anayasayı kendi iç yüzüne uygun biçimde yorumlayacak ve diğer güçlerin organlarına bu arada yargıya da soyut kararlar gönderecektir. Bu anlamda bir denetim istenirse, dördüncü güç, diğer devlet güçlerinin üzerinde bulundurulmuş anayasa mahkemesi olacaktır. Böylece yasamanın anayasaya aykırı yasa çıkarması önlenebilir, yürütmenin keyfiliğine set çekilebilir ve yargı da anayasanın çizdiği sınırlar içinde davranmaya zorlanabilir⁹⁹.

Anayasaya yargısının, halkın oylarıyla seçilmişlerin yaptığı yasaları denetlemesinin demokratik ilkelere aykırı olduğu itirazı da esasen halk egemenliği tezine dayanmaktadır. Bu tezin ana önermesi, demokrasinin halk egemenliğine dayandığı, halkı parlamentodaki temsilcilerin temsil ettiği ve buradaki çoğunluğun yaptığı yasaların halkın hak ve özgürlüklerini korumaya yönelik olduğu, bunun aksinin olanaksız olduğudur. Kısaca bu tezin özü, demokrasinin çoğunluk egemenliği olduğudur. Ancak demokrasinin yalnızca bir çoğunluk yönetimi olmadığı, bu çerçeveye dâhil olan ve bir siyasal düzenin hukuk devleti olarak tanımlanmasını sağlayan pek çok kurumun varlığının da zorunlu olduğu tarih içinde ortaya çıkmıştır. Çünkü demokrasi tek başına bir amaç değildir, aksine özgür ve adil bir toplumun gerçekleştirilmesi için bir araçtır. Öte yandan, çoğunluğun egemenlik talebinin sınırını hukuk çizer. Parlamento çoğunluğunun elinde olan yasama organının tiranlığına karşı en etkili güç, bağımsız yargıların yaptığı hukuki denetimdir. Anayasa yargısı, yasama organıyla dikey değil, yatay ve diyalektik bir ilişki içindedir. Bununla birlikte, yasama organının denetimi, hukuk devletini gerçekleştirmeyi hedefleyen demokrasilerin bir zorunluluğu olarak anlaşılmalıdır¹⁰⁰.

Demokrasinin kriteri yalnızca yöneticilerin seçimle belirlenmesi değil aynı zamanda yönetilenlerin yönetenler üzerinde sürekli ve etkili denetimidir. Anayasa mahkemeleri de hem iktidarların denetim organları hem de demokratik anayasal yapının güvenceleridir. Parlamento, yasama faaliyetinde kendi adına değil, halk adına bulunur; bu nedenle halk, gerek yasanın yürürlüğe konuluşundan önce, gerek uygulanması sırasında, Yasama'nın kendi haklarına saygı gösterip göstermediğini denetlemeli ya da denetleme olanağına sahip olmalıdır. Yasama çalışmaları üzerinde denetimin varlığı ve her zaman bir yaptırım tehlikesi onları erdemli davranmaya yöneltebilir¹⁰¹.

⁹⁹ Doehring, *Genel Devlet Kuramı*, s. 235.

¹⁰⁰ Göztepe, *Anayasa Şikâyeti*, s. 10-13.

¹⁰¹ Kaboğlu, *Anayasa Yargısı*, s. 187-190.

Anayasa yargısına salt hukuki sorunların çözüm yeri olarak bakmak mümkün değildir. Anayasa yargıçları da parlamento ve hükümet gibi demokratik kaynakları bakımından meşrudurlar. Çünkü onlar demokrasiye uygun tarzda oluşan devlet organları tarafından göreve getirilmektedirler. Böylece anayasa yargıçları meşruiyetlerini direkt olarak, “bütün devlet yetkilerinin kaynağı halktır” ilkesinden almaktadırlar¹⁰². Anayasa yargısı denetimiyle aslında devletin demokratik kurum ve ilkeleri korunmaktadır. Anayasaya uygunluk denetimi, çoğunlukçu demokratik ilkeye dayanan siyasal kurumların taşkınlıklarını sınırlayabilecek tek mekanizmadır. Anayasallık denetimi, bu görevini yerine getirebilmek için, yetkisini demokratik meşruiyetinden alır¹⁰³.

SONUÇ

Anayasalar genellikle, kaleme alındığı ve ilan edildiğinde hâkim olan zamanın ruhuna göre siyasal kökenlerini yansıtır. Dolayısıyla, anayasalar temel siyasal tercihlerin biçimlendirdiği ana hukuk metinleridir. Bundan dolayı anayasalar hem hukuki hem de siyasal metinler olma özelliğini bünyesinde taşırlar¹⁰⁴. Bunun doğal bir sonucu olarak, Anayasa mahkemeleri de yarı-yargısal, yarı-siyasal organlar olarak modern demokrasilerde önemli bir rol oynarlar. Onlar kanunları yorumlamak ve yargısal kararlar vermek bakımından yargısal-hukuki kurumlardır. Ama öte yandan frenler ve dengeler sistemini uygulamaya geçirmek suretiyle aracılık yapmaları, yetkilerinin mahiyeti ve oluşum tarzları bakımından da siyasi nitelikteki organlardır¹⁰⁵. Bu niteliklerinden ötürü de, onların siyasi nitelikteki rollerine özellikle demokrasi cephesinden itirazlar söz konusu olmaktadır¹⁰⁶. Ancak anayasa yargısı itirazlara konu edilen siyasi nitelikteki işlevleri bakımından bir taraftan da demokrasinin temel değerlerini korumakta ve bu değerlerin gelişmesine katkı sağlamaktadır.

Siyasi ve sosyal gelişmeler göstermiştir ki demokrasi salt yasanın üstünlüğü ilkesine dayanarak yaşayamaz. Artık demokratik usullerin yol açtığı dengesizliklerin yine demokrasinin karşı gücüyle giderilmesi ve dengelerin yeniden kurulması gerekir. Serbest seçimlerle devlet yönetimini çoğunluğun iradesine bağlamak, özgürlüğün güvence altına alınması için kuşkusuz iyi bir araçtır ancak bu istek her zaman yeterli değildir. İyi örgütlenmiş, disiplinli, tutucu bir çoğunluk, özgürlükleri çiğnemek konusunda bazen mutlakiyet yönetimlerinden daha fazla baskıcı olabilir. Keyfi idareden korunmak, özgürlükleri çiğnemek konusunda bazen mutlakiyet yönetimlerinden daha baskıcı olabilir. Keyfi idareden korunmak, özgürlükleri güvence altına almak için yasanın egemenliğini kabul etmek yeterli değildir. Çünkü yasanın içeriği, kişisel anlayışların ya da baskıcı zihniyetlerin etkisiyle oluşturulmuş olabilir. Bu anlamıyla yasa içinde hukuku barındırmayabilir.

¹⁰² Doehring, *Genel Devlet Kuramı*, s. 237.

¹⁰³ Kaboğlu, *Anayasa Yargısı*, s. 190.

¹⁰⁴ Gülsoy, *Özgürlüklerin Korunmasında Anayasa Yargısının Yeri ve Meşruluğu*, s. 79.

¹⁰⁵ Erdoğan, *Anayasal Demokrasi*, s. 107.

¹⁰⁶ Gülsoy, *Özgürlüklerin Korunmasında Anayasa Yargısının Yeri ve Meşruluğu*, s. 79.

Yasaların da üstünde bazı kurallar, bazı hukuk ilkeleri vardır. Bunlara uyulmadığı zaman özgürlükler tehlikeye düşebilir ve azınlık kendisini çoğunluğun baskısı altında hissedebilir. Bu düşünce, bizi hukuk kuralları arasındaki kademelenmeye ve anayasa konusuna götürmektedir¹⁰⁷. Günümüzde demokratik rejimler bakımından gelinen aşama, kanunilikten, hukukun üstünlüğüne geçmiştir. En önemli hukuk kuralları, hukuk düzenine egemen olan anayasalar üzerine kurulmuştur. Bu gelişim, anayasa yargısını hukuk devletinin cihazlanmasında kritik öneme sahip kılmıştır¹⁰⁸. Anayasa yargısı, anayasa tarafından yurttaşlara tanınan hak ve özgürlüklerin, yasaların anayasaya uygunluğunun, bağımsız mahkemelerce denetlenmesini sağlayıp hakların ve özgürlüklerin sadece parlamento çoğunluklarının inisiyatifine bırakmayarak hukuki korumanın güvenceli kurumlaşmasını sağlamış olur¹⁰⁹.

Klasik demokrasi anlayışının hakim olduğu bir toplumda belki anayasa yargısına ihtiyaç olmayabilirdi. Ama günümüz demokrasi bu anlayıştan uzaklaşmış modern bir anlam kazanmıştır. Çoğunluğu ele geçirenlerin dilediği şekilde yönetme hakkını elinde tuttuğu bir çoğunlukçu demokrasi anlayışından, anayasanın üstünlüğünün tanındığı, temel hak ve özgürlüklere saygı gösterilen, çoğulcu bir demokrasi tasarımına geçiş, liberal demokrasiye işaret etmektedir. Liberal demokrasinin amacı, siyasi özgürlüğü güvence altına almak üzere demokratik devleti anayasayla ve anayasacılık teknikleriyle sınırlamaktır¹¹⁰. Anayasacılık düşüncesinin tarihsel olarak geldiği son nokta anayasa yargısı olduğuna göre, anayasa yargısı ve demokrasi arasında olumlu bir ilişkinin olduğu söylenebilir. Zira anayasa yargısı, liberal demokrasinin iktidarı sınırlama amacını gerçekleştirmesinin aracı olmaktadır.

¹⁰⁷ **Kutlu**, *Kuvvetler Ayrılığı, Temelleri-Gelişimi, Hukuk Devletinin Kökenleri*, s. 168.

¹⁰⁸ **Gülsoy**, *Özgürlüklerin Korunmasında Anayasa Yargısının Yeri ve Meşruluğu*, s. 79.

¹⁰⁹ **Mustafa Kutlu**, *Kuvvetler Ayrılığı, Temelleri-Gelişimi, Hukuk Devletinin Kökenleri*, Seçkin Yayınları, Ankara 2001, s. 168.

¹¹⁰ **Ergül**, *Yeni Kurumsalcı Yaklaşımla Türk Anayasa Mahkemesi ve Demokrasi*, s. 119.

KAYNAKÇA

- AĞAOĞULLARI, Mehmet Ali** (1989), “Demokratik Mitoslar: Halk-Ulus Egemenliği ve Siyasal Temsil”, *AÜSBF Dergisi*, C: XLVI, No: 1-2.
- ARSLAN, Zühtü** (2005), *Anayasa Teorisi*, 1. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara.
- ATAR, Yavuz** (2012), *Türk Anayasa Hukuku*, 7. Baskı, Mimoza Yayınları, Konya.
- ATEŞ, Toktamış** (1994), *Demokrasi*, 3. Baskı, Ümit Yayıncılık, Ankara.
- BAL, Hüseyin** (2014), “David Held’in Sınıflandırmasına Göre Demokrasinin Klâsik Modelleri”, *The Journal of Academic Social Science Studies*, Sayı: 26, ss. 213-229.
- BEETHAM, David ve BOYLE, Kevin** (2005), *Demokrasinin Temelleri*, çev: Aslıhan Zeynep Kopuzlu, Adres Yayınları, Ankara.
- BERGER, Peter L.** (1999), “Günümüz Dünyasında Demokrasi”, çev: Cevdet Akyan, *Sosyal ve Siyasal Teori-Seçme Yazılar*, der: Atilla Yayla, Siyasal Kitabevi, Ankara.
- BEYAZIT, İbrahim Hakkı** (2009), “Amerikan Anayasa Mahkemesi”, *Genç Hukukçular Hukuk Okumaları: Birikimler*, Ed: Muharrem Balcı, Step Matbaacılık, İstanbul.
- ÇAĞLAR, Bakır** (1986), “Parlamentolar ve Anayasa Mahkemeleri, Teori ve Pratikte Anayasa Yargısının Sınırları Problemi”, *Anayasa Yargısı Dergisi*, Cilt: 3, Ankara.
- ÇAM, Esat** (1999), *Siyaset Bilimine Giriş*, 6. Baskı, Der Yayınları, İstanbul.
- DAHL, Robert A.** (2001), *Demokrasi Üstüne*, çev: Betül Kadioğlu, 1. Baskı, Phoenix Yayınevi, Ankara.
- DOEHRING, Karl** (2002), *Genel Devlet Kuramı*, 2. Baskı, İnkılap Yayınları, İstanbul.
- ERDOĞAN, Mustafa** (2005), “Anayasa Mahkemeleri Önemli Midir? Orta Avrupa’da Anayasa Yargısı ve Demokrasinin Pekişmesi”, *AÜHFD*, C: 54, S: 3, Ankara.
- ERDOĞAN, Mustafa** (2012), *Anayasal Demokrasi*, 9. Baskı, Siyasal Kitabevi, Ankara.
- ERDOĞAN, Mustafa** (2013), *Özgürlük Perspektifinden Hukuk ve Demokrasi*, 1. Baskı, Kesit Yayınları, İstanbul.
- EREN, Emrah Karaca** (2012), *Muhafazakâr Siyaset Anlayışı ve Demokrasi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- ERGÜL, Ozan** (2007), *Yeni Kurumsalcı Yaklaşımla Türk Anayasa Mahkemesi ve Demokrasi*, Adalet Yayınevi, Ankara.
- FRIEDRICH, Carl J.** (1999), *Sınırlı Devlet*, çev: Mehmet Turhan, Gündoğan Yayınları, Ankara.
- GÖZLER, Kemal** (2000), *Türk Anayasa Hukuku Dersleri*, 1. Baskı, Ekin Kitabevi Yayınları, Bursa.
- GÖZTEPE, Ece** (1998), *Anayasa Şikâyeti*, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları No: 530, Ankara.
- GÜLENER, Serdar** (2017), *Türkiye’de Anayasa Yargısının Demokratik Meşruluğu*, 2. Baskı, On İki Levha Yayınları, İstanbul.

GÜLSOY, Mehmet Tefrik (2007), *Özgürlüklerin Korunmasında Anayasa Yargısının Yeri ve Meşruluğu*, Yetkin Yayınları, Ankara.

HEYWOOD, Andrew (1999), “Demokrasi”, çev: Bican Şahin, *Sosyal ve Siyasal Teori-Seçme Yazılar*, der: Attila Yayla, Siyasal Kitabevi, Ankara.

HOLDEN, Barry (2007), *Liberal Demokrasiyi Anlamak*, çev: Hüseyin Bal, Liberte Yayınları, Ankara.

HÜNER, Mehmet Fatih (2012), *Demokrasinin İşleyişinde Yargının Rolü ve Meşruiyeti*, 1. Baskı, Adalet Yayınevi, Ankara.

İNCE, İnci Çoban (2012), *Anayasa Mahkemelerinin Demokratik İşlevi ve Türk Anayasa Mahkemesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

KABOĞLU, İbrahim (2000), *Anayasa Yargısı*, 3. Baskı, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara.

KABOĞLU, İbrahim (2007), *Anayasa Yargısı Avrupa Modeli ve Türkiye*, İmge Kitabevi, Ankara.

KÖKER, Levent (1992), *Demokrasi Üzerine Yazılar*, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara.

KÖKER, Levent (2006), “Seçim Sistemleri ve Siyasi Çoğulculuk”, *Anayasa Yargısı*, Sayı: 23, Anayasa Mahkemesi Yayınları, Ankara.

KÖKER, Levent (2008), *Demokrasi, Eleştiri ve Türkiye*, 1. Baskı, Dipnot Yayınları, Ankara.

KUTLU, Mustafa (2001), *Kuvvetler Ayrılığı, Temelleri-Gelişimi, Hukuk Devletinin Kökenleri*, Seçkin Yayınları, Ankara.

LİPSON, Leslie (1999), “Demokrasinin Felsefesi”, çev: Mustafa Erdoğan, *Sosyal ve Siyasal Teori-Seçme Yazılar*, der: Atilla Yayla, Siyasal Kitabevi, Ankara.

ÖZBUDUN, Ergun (1993), *Demokrasiye Geçiş Sürecinde Anayasa Yapımı*, 1. Baskı, Bilgi Yayınevi, Ankara.

ÖZBUDUN, Ergun (2005), “Anayasa Yargısı ve Demokratik Meşruluk Sorunu”, *Demokrasi ve Yargı*, der: Ozan Ergül, TBB Yayınları, Ankara.

POPPER, Karl R. (1999), “Açık Toplum ve Düşmanlarına Yeniden Bakış”, çev: İhsan Duran Dağı, *Sosyal ve Siyasal Teori-Seçme Yazılar*, der: Attila Yayla, Siyasal Kitabevi, Ankara.

SARTORİ, Giovanni (1996), *Demokrasi Teorisine Geri Dönüş*, çev: Tunçer Karamustafaoğlu ve Mehmet Turhan, Yetkin Yayınları, Ankara.

SCHMİDT, Manfred G. (2002), *Demokrasi Kuramlarına Giriş*, çev: M. Emin Köktaş, 2. Baskı, Vadi Yayınları, Ankara.

SCHMİTTER, Philippe C. - KARL, Terry L. (1995), “Demokrasi Nedir, Ne Değildir”, çev: Levent Gönenç, *Demokrasinin Küresel Yükselişi*, der: Larry Diamond ve Marc F. Plattner, Yetkin Yayınları, Ankara.

ŞAYLAN, Gencay (1998), *Demokrasi ve Demokrasi Düşüncesinin Gelişmesi*, 1. Baskı, Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü Yayınları, Ankara.

- TANÖR, Bülent - YÜZBAŞIOĞLU, Necmi** (2004), *1982 Anayasasına Göre Türk Anayasa Hukuku*, 5. Baskı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- TEZİÇ, Erdoğan** (2003), *Anayasa Hukuku*, 8. Baskı, Beta Yayım Dağıtım, İstanbul.
- TOURAINÉ, Alan** (1997), *Demokrasi Nedir*, çev: Olcay Kunal, 1.Baskı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- TUNAYA, Tarık Zafer** (1980), *Siyasal Kurumlar ve Anayasa Hukuku*, 4. Baskı, Fakülteler Matbaası, İstanbul.
- TURHAN, Mehmet** (1995), “Anayasacılık Açısından Çoğunluk İlkesi”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Cilt 50, No 1-2, Ankara.
- TURHAN, Mehmet** (1997), *Anayasal Devlet*, 1. Baskı, Gündoğan Yayınları, Ankara.
- USLU, Ferhat** (2008), *Anayasa Yargısının Meşruluğu Sorunu Işığında Türk Anayasa Mahkemesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul .
- UYGUN, Oktay** (2014), *Demokrasi: Tarihsel, Siyasal ve Felsefi Boyutlar*, 2. Baskı, On İki Levha Yayınları, İstanbul.
- YAYLA, Atilla** (1998), *Siyaset Teorisine Giriş*, 1. Baskı, Siyasal Kitabevi, Ankara.
- YILMAZ, Aytakin** (2000), *Modern Demokrasi: Gelişimi ve Sorunları*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara.
- YOLCU, Serkan** (2009), “Küreselleşme Sürecinde Anayasa Yargısının Meşruluğu”, *Uluslararası Davraz Kongresi Bildirileri*, Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta.